

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 823 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-mayda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate

Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor

Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor

Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor

Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)

Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)

Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer

Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor

Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)

Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE

Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

“Zavur kollektor suvlarining kimyoviy tarkibi tahlili va ularni tozalash zarurati (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida)”.....	20
Kungiratbay Sharipov, Ma‘ruf Nurmanov	
Forming demand and stimulating sales in Uzbekistan.....	26
Musayeva Shoira Azimovna	
Членство в ВТО как драйвер развития: взгляд Узбекистана через призму опыта Вьетнама и Казахстана.....	30
Ж.Я.Нуриллаев	
Mamlakatimizda tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi va ularning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta’siri tahlili.....	37
Xolmamatov Farhodjon Kubaevich	
O‘zbekiston respublikasida aholi bandligini ta’minlashdagi dolzarb masalalar	44
Ibragimov Elmurod Gulboynor o‘g‘li	
O‘zbekiston respublikasida elektr energiyasi ta’minoti hajmini yalpi ichki mahsulot hajmiga ta’sirini ekonometrik tahlil qilish.....	48
Fayziyev Rabim Alikulovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining xizmat turlarini takomillashtirish amaliyoti	60
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Qishloq xo‘jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari	67
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar (yillik)	72
Qodirov Farxod Amirovich, Bo‘ribaeva Qundiz Muratbaevna	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari.....	77
Mahamatova Maftuna	
Xufiyona va yashirin iqtisodiyotning amaliy tahlili o‘zbekiston miqyosida.....	83
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Soliq tizimini barqarorligini belgilovchi omillar tahlili.....	87
Nurillayev Jasurbek Davronbekovich	
Mahalliy budjetlar daromad manbalarini mustahkamlash omillari.....	92
Soatova Nodira Boboxanovna	
Bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va resurslar bazasi shakllanishi: nazariy asoslar va texnologik yondashuvlar.....	97
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich, Jumayev Muzaffar Mahmud o‘g‘li	
Ichki auditning transformatsion potentsiali: tahliliy amallarni takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirish.....	102
Misirov Akbarali Pardaboyevich, Ismoilov Asadbek Abdusamat o‘g‘li	
Xorijiy mamlakatlarda yashil moliyalashtirishni rivojlantirish yo‘llari.....	110
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
Yashil moliya – iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida	117
Nodir Xidirov G‘iyosaliyevich	
Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning likvidiligi va moliyaviy barqarorligini ta’minlashning xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati	122
Bauyetdinov M.J.	
Теоретические подходы к определениям агрессий социально - экономической и политической стабильности государства как фактор повышения рекреационных потребностей	128
Алимова Райхона Баходировна	
Innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirish.....	139
Komilov Umidjon Normurod o‘g‘li, Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi	

Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari	143
Nematulloev Suxrob Sobirovich	
Bir qatlamli elastik asosda joylashgan to'sinning seysmik kuchlar ta'siridagi tebranishining V.Z. Vlasov usuli asosida analitik tadqiqi	148
Kamola Xaydarova	
"Sibir daryolarining burilishi" loyihasining tarixiy va retrospektiv tahlili	153
Mahmudov Nosir Mahmudovich	
Sarguzasht turizmini rivojlanishi va sarguzasht turlarda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda instruktor-gidlarning roli	159
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
Scientific-theoretical foundations of the use of ict in ensuring management efficiency and security in enterprises	165
Khalilov Bekzod Akhmatovich	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari.....	171
Mirtursunova Dinara Anvarovna	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini joriy etishni takomillashtirish yo'llari.....	175
Tangriyev Izzat Raxmatullayevich	
Qashqadaryo viloyatida eko va etno turizmni rivojlantirishning istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi.....	181
Erkayeva Barno, Xushvaqto'v Ramziddin	
O'zbekiston bank tizimida raqamli valyutalar va yashil investitsiyalar integratsiyasini takomillashtirish	186
Nodirov Azizxon Asrorovich	
Global energiya noaniqligining o'zgaruvchanligi ekonomertik modellari	192
Bexzod Qo'ziboev	
Экоцифра: цифровизация МСП для зеленого устойчивого роста	197
С.С. Убаева	
Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va ekologik toza hududni yo'lga qo'yishning ahamiyati	201
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari.....	206
Nabixodjaev Abbas Abdupattahovich, Umarova Mukaddas Abbasovna	
Hududlarning atmosferaga chiqaradigan zararli chiqindilar miqdorini sanoat mahsulotiga nisbati bo'yicha tahlili	210
Baqoyev Husan Nuriddinovich	
Qayta tiklanadigan vodorod narxlari strategiyasini o'rganish: xarajat noaniqliklarini bartaraf etish	216
Nuraliyeva Komila Sanakulovna	
Qishloq xo'jaligini "yashil" iqtisodiyot asosida rivojlantirishga o'tishning zarurligi va mohiyati	221
Yoldoshev Mutalib Ibrohimovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "yashil investitsiyalar" dan foydalanishning xorij tajribalari	225
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna, Rustamova Nasiba Arslanovna	
Ijtimoiy iqtisodiy ehtiyojlar va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni.....	230
Raxmonova Feruza Musaqulovna	
Oliy ta'lim xizmatlarini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda tutgan o'rni.....	234
Mirzaxajeva Shaxzoda Shuxratovna	
Tijorat banklari muammoli kreditlarining likvidlilikka ta'siri.....	240
Karshiyev Adham Anvarovich	
Kichik firmalarning raqobatbardoshligini oshirishning nazariy metodologik jihatlari.....	245
Ruzmetov Davron Ibrogimovich, Aliyev Maqsudbek Erkinovich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari.....	251
Talapova Nargiza Baxriddinovna	

“Deviant xulq-atvorli o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari”	255
Saidbekova Feruza Anvarbek qizi	
Aholi daromadlarini diversifikatsiya qilishda davlat siyosatining roli va imkoniyatlari	258
Nutfullayev Shohrux Mexli o‘g‘li, Qurbanov Ulug‘bek Erkinovich	
Анализ показателей развития зелёной химии по всему миру и в узбекистане за последние десять лет	262
Фозилова Фирангиза Комиловна	
Tijorat banklarining o‘zbekiston respublikasi iqtisodiyotiga ta’siri	270
Masharipov Rasulbek Jo‘rabekovich	
Biznes birlashuvda buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirish yo‘nalishlari	273
Hamroyeva Zuhra Amiral qizi, Xayitboyeva Laylo Oybekovna, Mirzarayimov Sardorbek Ravshanovich	
O‘zbekiston respublikasida pul-kredit siyosatining maqsadi	277
Adilov Zuxriddin Marip o‘g‘li	
Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining ishlab chiqarish va bozorlararo aloqalarining statistik o‘zgarish tendensiyalari	281
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
Iqtisodiy bilimlarni shakllanishi va rivojlanishi	286
Po‘latov Abdulloh Xolxo‘jayevich	
Теоретические основы эффективного управления финансовыми ресурсами предприятий с государственной долей (на примере узбекистана)	291
Ахмедов Дилшод Турсункулович	
Robototexnika asoslari va maktab ta‘limida qo‘llanilishi	298
Tuxliyev Muslimbek Sherzod o‘g‘li	
Sun‘iy intellektlar yordamida o‘quvchilarni hayotiy faoliyat ko‘nikmasini shakllantirishi	303
Mirxasilova Zulfiya Kochkarovna, Abdurahmanova Ozoda Djo‘rayevna, Kurbanov Azimjon Jo‘raboy o‘g‘li	
Levi tengsizligi uchun A.N. Kolmogorov teoremlari	316
Saypiddinov Shukurullo Sadrdinovich, Baxramov Rustamjon Qambarali o‘g‘li	
Rivojlanayotgan mamlakatlar bank tizimida raqamli moliyaviy texnologiyalarni joriy etish afzalliklari	320
Xodjimamedov Akmal Ashurovich, Umedov Abdullo Umedovich	
O‘zbekiston respublikasining mdh mamlakatlari bilan tashqi savdo faoliyati tahlili: o‘zgarish tendensiyalari va istiqbollari	326
Ilyosov Asrorjon Axrorjon o‘g‘li, Abdullaev Alisher Maxmudovich, Tuxtasinova Muxayyo Mirzasultonovna	
Elektron tijoratni rivojlantirishning xorij tajribasi	330
Madieva Zuxra Iskandarbekovna	
Inson resurslarini o‘rganishning asosiy yondashuvlari: mohiyat-ta’rifiy tahlil	336
Bakirov Qobiljon Mamatyusupovich	
Bandlikni ta’minlashda davlat tomonidan institutsional muhit yaratishning roli	340
Dilorom Tojiboyeva, Umida Ravshanovna Anvarova	
Mamlakatimizda islom moliyasini rivojlantirish maqsad va choralari	346
Xoliyorov Xomid Boynazarovich	
Разработка экспертной системы для оценки финансового состояния предприятия	352
Tajibayeva Kizlargul Ajiniyazovna	
Farg‘ona vodiysi viloyatlarida kichik biznes ko‘rsatkichlarining o‘zgarishi: panel regressiya tahlili	362
Tojiyeva Muhabbatxon Mansurjon qizi	
O‘zbekiston Respublikasida makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarni hisoblashdagi asosiy muammolar va ularning yechimlari	368
Farmonov Ilhomjon Iqboljon o‘g‘li	
Xorijiy tajriba asosida korxonalar innovatsion faolligini boshqarishni takomillashtirish	374
Hakimova Nozimaxon Sobirjon qizi	
Mahalliy davlat hokimiyati organlarida milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish	380
G‘aniev Elyor Sobirjonovich	
O‘zbekistonda sirkulyar iqtisodiyotga o‘tishning ahamiyati	386
Mirzayev Muzaffar Maxmudovich	

The role of international investments in greening and ecological rehabilitation of the aral sea region	392
Ospanova Feruza Bazarbaevna	
“Зеленое направление” совершенствования бухгалтерского учета	397
Ибрагимов Гайратжон Артикович	
Xarajatlarni kelib chiqish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olishni takomillashtirish	403
Xamidova S.Ya.	
Mintaqalarni iqtisodiy rivojlantirishning metodologik asoslari va ularni takomillashtirish.....	409
Toshaliyeva Saodat Toxirovna	
O'zbekistonda kichik turar joy biznesini rivojlantirishda xorijiy tajribalar	414
Yo'ldashev Bekzodjon Sherzodjon o'g'li	
Tijorat banklarida davlat maqsadli dasturlarini moliyalashtirish yuzasidan ilmiy-nazariy qarashlar.....	419
Shodiyev Shuhrat Sunnat o'g'li	
Qandolat mahsulotlari bozorida marketing strategiyalaridan foydalanishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	426
Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi	
Risk management in commercial banks, methodological approaches and practical implementation	433
Baymuratova Zina Aqilbekovna, Jarilkapova Naubaxar Paraxat qizi	
The impact of competition on economic growth: evidence from uzbekistan's automotive industry.....	439
Saydaliyeva Dilrabo Baxriddin qizi	
Raqamli texnologiyalarning oliy talim xizmatlarini rivojlantirishdagi o'rni.....	444
Mirzaxadjayeva Shahzoda Shuxratovna	
Развитие производства сельскохозяйственной продукции путем развития цифровых технологий.....	450
Юсупов Мухиддин Соатович	
Tijorat banklarida loyihaviy moliyalashtirish risklarini boshqarish amaliyotini takomillashtirish	457
Berdiyev Akram O'ktamovich	
Iqtisodiy tarmoqlarni soliqqa tortish orqali investitsiya loyihalarini rivojlantirish.....	463
Sharipov Eldor Salohiddin o'g'li	
Iqtisodiyotda investitsiya va kredit salohiyatini bank faoliyatiga ta'siri.....	468
Ergashova Nilufar Sobirovna	
Qurilish materiallari sanoati korxonalarining raqobatbardoshlik salohiyatini boshqarishni takomillashtirish	473
Tashmukhamedova Karima Samatovna	
Ziyorat turizmini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari.....	479
Kurbanova Mohinur Xabib qizi	
Xalqaro sayohat lug'ati va uning shakllanishi.....	487
Abduaxadova Zilola Djamoliddinovna	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va uni o'zbekiston respublikasi hisob tizimini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati.....	492
Quvvatov G'olibjon Baxtiyor o'g'li	
Kooperatsiyalarning tutgan o'rni va ahamiyati.....	501
Mirzayev Musurmon Umidullayevich, Ziyadullayev Ilhom Narkobilovich	
Использование методов математического моделирования при внедрении коммерческих автоматических систем	505
Курбанова Рахима, Ахмедов Мехрожжон	
Tijorat banklari kapitalidagi davlat ulushini kamaytirish yo'llari.....	511
Vasiyev Alisher Samiyevich	
Механизмы трансформации неформального сектора в официальную экономику на основе финансовых инструментов.....	515
Кошанов Абдимурат Азат ули, Муртазаев Шахрух Коньскайлиевич	

The impact of tourism on the economy of Uzbekistan	519
Xaydarova Marjona, Muxamedboyeva Muxlisa, Umarov Kamron, Usmanova Aziza	
Mintaqada gastroturizm rivojlanishining iqtisodiy asoslari va zamonaviy tendensiyalari	525
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Tikuv-trikotaj korxonalari brend jozibadorligini oshirishning ilmiy-nazariy jihatlarini	535
O'rinov Akmaljon Axmadjonovich	
Bank tizimida hisobotlarni avtomatlashtirish texnologiyalari	542
Sodiqov Sanjar Saydullo o'g'li	
Engineering programs in Uzbekistan on the verge of fifth industrial revolution	547
Khasan Khankeldiyev	
Aksiyadorlik jamiyatlarining boshqaruvini yaxshilashda korporativ madaniyatning ahamiyati	551
Akramova Nazokat Israilovna	
Tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni	562
Amonov Mehridin Oromiddinovich	
O'zbekiston sanoat tarmoqlarida kooperatsiya asosida tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish tizimini takomillashtirish yo'llari	572
Xalilova Sevaraxon Alijon qizi	
Moliyaviy barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlari va ularning tahlili	578
Urmanbekova Iroda Farxodovna	
Tijorat banklarining mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rnini tahlil qilish	583
Kilicheva F.B., Mengnorov A.A., Bozorova O.R.	
Bog'dorchilik tarmog'ida klasterlarni joriy qilishda yevropa tajribasini qo'llash imkoniyatlari	591
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
To'qimachilik klasterlarini boshqarishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	598
Mansurov Saidxo'ja Kamalovich	
Barriers to tourism infrastructure development in uzbekistan: a critical analysis	605
Sarvinov Shodmonova	
Xalqaro bozorda qishloq xo'jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish	609
Mengnorov Almardon Abdirahmonovich	
O'zbekiston respublikasida infratuzilma loyihalarini amalga oshirishdagi risklarni boshqarish	620
Yusupova Zilola Ismoiljon qizi	
Korxonaning iqtisodiy barqarorligiga erishishning zamonaviy tendensiyalari	626
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Qishloq joylari maishiy xizmat ko'rsatish sohasida axborot resurslaridan samarali foydalanish	631
Xamdorov Eldor Toshmurovich	
Meva-sabzavotlar eksportida transport koridorlari va vositalarini tanlash xususiyatlari	636
Yusupov Muxiddin Soatovich	
Рынок рабочей силы в узбекистане и ее воспроизводство	644
Шакиров Амаль Улугбекович, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Деньги и их функции в экономике	650
Мурадиллаев Мансур Мехроживич, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Развитие сельского хозяйства в узбекистане	654
Махмудов Алишер Мухтарович, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Инвестиции и инновации в химической промышленности узбекистана: современные тенденции и перспективы	658
Хусаинов Равшан Рахимович, Султанходжаев Аманулла Асадуллаевич	
Tijorat banklari aktivlarini boshqarishni takomillashtirish	666
Mardonova Shoxsanam Baxodirovna	
Definition of agritourism as a multifunctional development in rural areas	672
Aktamov Olimjon Abdugani ugli	
Kameral soliq tekshiruvida smart texnologiyalarini ma'lumotlarini soliq organlarining ma'lumotlar bazasida shakllanishi	680
Qurbonov Muxiddin Abdullaevich	
Проблемы регулирования государственно-частного партнерства и рекомендации по их решению (на примере безработицы в республике узбекистан)	687
С.Э. Холмуратов	

Автоматизация аудиторских процедур с использованием искусственного интеллекта.....	692
Ходжарахманова Назира Бахтияр кизи	
Past karbonli iqtisodiyotga o'tish zaruriyati va uning omillari.....	701
Valiyev Axliddin Aropitdinovich	
Yengil sanoatda zamonaviy tikuv mashina-kichik robotlarning mexanizmlarini mukammallashtirish	705
Sirojova Muxabbat Sodiq qizi, Kurbanov Fazliddin Aminovich	
Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish tizimining institutsional va iqtisodiy asoslari	710
Kuzieva Nargiza Ramazanovna, Bobomuratova Manzura Panji qizi	
Foyda solig'i bo'yicha bo'nak to'lovlarni to'lash tartibi.....	717
Yangieva N.S.	
Kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarini soliqlar vositasi qo'llab-quvvatlashning amaldagi holati	722
Turanboyev Boburjon Qodirjon o'g'li	
Motivation, goal-setting, and organizational performance: a case study from uzbekistan's chemical industry	726
Mamataliev Anvar Ergashevich, Bobur Urinov	
Применение искусственного интеллекта при организации налогового администрирования узбекистана	733
Н.А. Артиков	
Ayollar tadbirkorligini rivojlantirish zaruriyatini keltirib chiqaruvchi omillar.....	737
Sharofiddinova Gulnoza Iloxmonovna	
Raqamli texnologiyalarning tijorat banklari samaradorligiga ta'siri	745
Maksudov Avazbek Ulug'bek o'g'li	
Suv tanqisligi sharoitida yashil iqtisodiyotni rivojlantirish asoslari	750
Qosimov Maxamatjon Sulaymanovich	
Rivojlanayotgan iqtisodiyotda raqamli va raqamli bo'lmagan korxonalar tahlili	761
Raxmonov Nodirjon Raxmonjon o'g'li	
Aholining o'rtacha umr ko'rish yoshini o'zgarishi sharoitida keksalarning ijtimoiy ta'minotiga xavflarning ortishi.....	767
Toyirov Shohboz Ziyodullo o'g'li	
Oliy ta'lim tizimida moliyaviy nazorat samaradorligini ta'minlash ichki nazorat xizmatlari	773
Xaydarov Baxrom Xolmuradovich	
Moliya bozorida xususiy banklar faolligini ta'minlash istiqbollari	777
Abduqahhorov Asilbek Ahror o'g'li	
Budjet daromadlari ijrosini ta'minlashda soliqlar hisobi va tahlilining ahamiyati.....	782
Abdullaev Abror Bozarboevich	
Tayyor mahsulotlar hisobi bo'yicha xorij tajribasi va ulardan respublikamizda foydalanish imkoniyatlari.....	787
Xotamov Alisher Xotamjon o'g'li, Sayfullayev Mexroj Sayfullayevich	
Sanoat korxonalarida asosiy vositalar qadrsizlanishi va eskirishini hisobga olishni optimallashtirish.....	793
Kurbonova Shaxrinaz Avazxonovna	
Korxonalarda ishlab chiqarish xarajatlarini auditorlik tekshiruvidan o'tkazish	799
Tulovov Erkinjon To'liqin o'g'li, Shanasirova Nodira Abdullayevna	
Aholi daromadini oshirish yo'llari.....	803
Shadmanov Baxodir Sherkulovich	
Tourism and regional identity in Uzbekistan: balancing heritage and development	808
Raximova Nilufar Aminovna, Abdukholikova Farida Erkinjon qizi	
O'zbekiston sanoat korxonalarining fond bozorida ishtiroki tahlil va muammolari.....	815
Igitov Jurabek Kuzibekovich	

O'ZBEKISTON SANOAT KORXONALARINING FOND BOZORIDAGI ISHTIROKI TAHLIL VA MUAMMOLARI

Igitov Jurabek Kuzibekovich

Toshkent davlat transport universiteti

Mustaqil tadqiqotchisi

igitov2021@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada sanoat korxonalarining aksiyalar bozorida faoliyati tahlil qilinib, mavjud muammolar va ularning yechimlari, shuningdek, korporativ qimmatli qog'ozlar asosida korxonalar faoliyatini va loyihalarini moliyalashtirish shakllarining shakllanishi hamda xorijiy davlatlar tajribalari o'rganilgan. Xususan, maqolada so'nggi yillarda sanoat korxonalarining aksiyalar bozorida faolligi, davlat aktivlarining hozirgi holati, kapital bozorini rivojlantirish yo'lidagi harakatlar hamda qimmatli qog'ozlar bozorida amalga oshirilgan bir qator islohotlar yoritib berilgan. Turli sohalar bo'yicha jami aksiyadorlarning hozirgi ulushi va tuzilgan bitimlar tafsilotlari ko'rsatib o'tilgan. Hozirgi paytda sanoat korxonalarining fond bozoriga kirishi va unda muntazam faoliyat yuritishi, shuningdek, bu jarayondagi asosiy muammolar atroficha tahlil qilingan. Jismoniy va yuridik shaxslarning moliyaviy savodxonligi darajasi, ularning respublika fond birjalardagi ishtiroki, aholining daromadlari va xarajatlari bilan bog'liq ko'rsatkichlar ham tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: aktivlar, monopoliya, kapital bozori, qimmatli qog'ozlar, aksiyador, fond birjalari, korporativ obligatsiyalar, sanoat tarmoqlari, konsentratsiya, likvidlik, market-meyker, ko'chmas mulk, sarmoya.

Abstract: This article examines the analysis of the activities of industrial enterprises in the stock market: problems and solutions, the formation of financing of activities and projects of enterprises based on corporate securities, the experience of foreign countries is studied. In particular, the article highlights the current state of state assets, the functioning of industrial enterprises from the stock market in recent years, the development of the capital market, and a number of reforms in the securities market. The total number of shareholders by industry is estimated based on the current share and concluded transactions. Currently, the issue of industrial enterprises entering the stock market and their regular stay on it, as well as its problems, is being covered. The financial literacy of individuals and legal entities is highlighted by an analysis of their activities on the republican stock exchanges and the expenses of income received by the population.

Key words: assets, monopoly, capital market, stocks, stock exchanges, corporate bonds, industries, concentration, liquidity, market maker, real estate, investments.

Аннотация: В данной статье рассмотрен анализ деятельности промышленных предприятий на рынке акций: проблемы и решения, формирование финансирования деятельности и проектов предприятий на основе корпоративных ценных бумаг, изучен опыт зарубежных стран. В частности, в статье освещается текущее состояние государственных активов, функционирование промышленных предприятий с рынка акций за последние годы, развитие рынка капитала, ряд реформ на рынке ценных бумаг. Общее количество акционеров по отраслям оценивается по текущей доле и заключенным сделкам. В настоящее время освещается вопрос о выходе промышленных предприятий на фондовый рынок и их регулярном пребывании на нем, а также о его проблемах. Финансовая грамотность физических и юридических лиц освещается анализом их деятельности на республиканских фондовых биржах и расходов доходов, получаемых населением.

Ключевые слова: активы, монополия, рынок капитала, акции, фондовые биржи, корпоративные облигации, отрасли, концентрация, ликвидность, маркет-мейкер, недвижимость, инвестиции.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi qimmatli qog'ozlar bozori so'nggi yillarda juda ko'p o'zgarishlar va ma'muriy islohotlar obyekti bo'lgan. O'zbekiston Respublikasining xususiyashtirish, monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasi negizida qayta tashkil etilgan¹. Biroq, bu islohot ham ikki yildan so'ng

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 18-apreldagi PF-5016-son "O'zbekiston Respublikasi Xususiyashtirilgan korxonalariga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni

takomillashtirilib², oldin mavjud bo'lgan bir qo'mitadan 3 ta tashkilot paydo bo'lgan – Davlat aktivlarini boshqarish agentligi, Monopoliyaga qarshi kurashish qo'mitasi va Kapital bozorini rivojlantirish agentligi tashkil etilib³, qimmatli qog'ozlar bo'yicha nazorat oxirgi keltirilgan agentlikka yuklatilgan.

2021 yilda Kapital bozorini rivojlantirish agentligi ham tugatilib, uning funksiyalari o'sha paytdagi Moliya vazirligining Kapital bozorini rivojlantirish departamentiga o'tkazilgan⁴. Oradan yana ikki yil o'tib, mamlakatda amalga oshirilgan ulkan ma'muriy islohotlar natijasida Iqtisodiyot va Moliya vazirliklari birlashishi ortidan qimmatli qog'ozlar bozorini nazorat qilish funksiyasi Istiqbolli loyihalarni boshqarish milliy agentligiga yuklatilgan. Shunday bo'lsada, qimmatli qog'ozlar bozorida yildan-yilga ijobiy o'zgarish tendensiyalari kuzatilayotgani "Toshkent" Respublika fond birjasining yillik hisobotlarida aks ettirilmoqda. 2024 yil yakuni bo'yicha savdolarning umumiy hajmi 21,95 trln so'mni (1,71 mlrd dollar) tashkil etib, o'tgan yilga nisbatan 19,06 trln so'mga o'sdi. Bunda, 19,56 trln so'm (1,53 mlrd dollar) yoki tuzilgan bitimlarning 89,11 foizi birja kotirovkalash varag'iga kiritilgan qimmatli qog'ozlar bilan tuzilgan bitimlar hissasiga to'g'ri keldi. Savdolar hajmning qolgan qismi uyushgan birjadan tashqari bozordagi (listingdan tashqari savdo maydonchasi – LTSM dagi) bitimlarga to'g'ri keldi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

O'zbekiston sanoat korxonalarining fond bozorida ishtiroki bo'yicha ilmiy adabiyotlarda turli nuqtayi nazarlar mavjud bo'lib, ularning aksariyati bu yo'nalishdagi ishtirokning sustligi va moliyaviy instrumentlar xilma-xilligining yetarli emasligi bilan bog'liq muammolarni ta'kidlaydi. Jumladan, A. Raximov sanoat korxonalarining fond bozori orqali mablag' jalb qilish imkoniyatlarini cheklab turgan asosiy omil sifatida axborot ochiqligi va korporativ boshqaruvdagi zaiflikni ko'rsatadi. Uning fikricha, aksiyadorlik jamiyatlari o'z faoliyati haqida investorlarga yetarli ma'lumot bermagani sababli, fond bozorida ularga nisbatan ishonch past darajada qolmoqda.

Shuningdek, G. Karimova fond bozorining sanoat sektori bilan integratsiyasini rivojlantirishda tarmoqlar kesimidagi asimmetriklilik muammosiga e'tibor qaratadi. Uning tahlillariga ko'ra, energetika va neft-gaz sanoatidagi yirik korxonalar fond bozori bilan nisbatan faol aloqaga ega bo'lsa-da, kimyo, mashinasozlik, yengil sanoat kabi yo'nalishlarda bu ko'rsatkich sezilarli darajada past. Bu holat sanoat ichidagi tarkibiy nomutanosiblikni kuchaytiradi.

Jahon tajribasiga murojaat qilgan holda, R. Goldsmithning kapital bozorlarining iqtisodiy o'sishga ta'siri haqidagi qarashlari O'zbekiston kontekstida ham ahamiyatlidir. Unga ko'ra, moliyaviy vositalarning diversifikatsiyasi ishlab chiqarish korxonalarining innovatsion faoliyatini moliyalashtirish imkonini kengaytiradi. Biroq, O'zbekiston fond bozori hali bunday darajadagi moliyaviy chuqurlikka erishmagan.

Yana bir muhim manba sifatida M. Bekturdiyev tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda sanoat korxonalarining aksiyalarini birjada joylashtirishga bo'lgan qiziqishning pastligi kreditga asoslangan moliyalashtirish modelining ustunligi bilan izohlanadi. Bu esa, fond bozorining alternativ moliyaviy manba sifatida rolini cheklaydi.

A. V. Demytyev esa sanoat korxonalarining bozorga kirishidagi institutsional to'siqlar, xususan byurokratik tartiblar va tartibga soluvchi mexanizmlarning nomuvofiqligini asosiy to'siq sifatida ko'rsatadi. Uning fikricha, investitsiya muhitini yaxshilash bilan birga, fond bozoriga chiqish shartlari yengillashtirilmasa, sanoat sektori bu platformadan foydalanishda sust qolaveradi.

Ushbu tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston sanoat korxonalarining fond bozorida ishtiroki kengaytirilishi uchun nafaqat infratuzilmaviy va institutsional sharoitlar, balki tarmoq ichidagi tarkibiy muvozanat ham yaxshilanishi lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda O'zbekiston sanoat korxonalarining fond bozorida ishtiroki statistik ma'lumotlar, Davlat statistika qo'mitasi hisobotlari va fond birjalarining rasmiy ma'lumotlari asosida o'rganildi. Ma'lumotlar tahlilida komparativ tahlil, dinamik qatorlar va grafik usullardan foydalanilib, korxonalar ishtirokining miqdoriy va sifat jihatlari baholandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Birja savdo maydonchalarida tuzilgan bitimlarning umumiy soni 498 381 tani tashkil etdi, bu o'tgan yilga nisbatan 86 511 taga yoki 21,0 foizga ko'pdir. Shu bilan birga, birja kotirovkalash varag'iga kiritilgan qimmatli

2 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-yanvardagi PF-5630-son "Davlat aktivlarini boshqarish, monopoliyaga qarshi kurashishni tartibga solish tizimini va kapital bozorini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni

3 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 24-yanvardagi PQ-4127-son "O'zbekiston Respublikasi kapital bozorini rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori

4 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-apreldagi PQ-5073-son "Kapital bozorini tartibga solish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori

qog'ozlar bo'yicha 446 967 ta bitim, listingdan tashqari savdo maydonchasida esa 51 414 ta bitim amalga oshirildi. 2024-yil yakunlariga ko'ra, [UCI] indeksi 7,7 foizga pasayib, 655,12 punkt darajasida yopildi.

Aksiyalar bozorining kapitallashuvi 72,99 trln so'mni (\$5,65 mlrd) yoki 43,1 foizga oshganini ko'rsatib, 242,4 trln so'mni (\$18,8 mlrd), ya'ni YalMga nisbatan 16,7 foizni tashkil etdi. Yil oxirida birja kotirovkalash varag'ida 93 ta emitentga tegishli 142 ta moliyaviy instrument mavjud edi. Yil davomida bu varaqa 15 ta emitentning 23 ta moliyaviy instrumenti kiritilgan bo'lib, ular orasida 7 ta korporativ obligatsiya va 16 ta aksiyalar emissiyasi mavjud.

Yil yakuniga ko'ra, birja kotirovkalash varag'iga kiritilgan qimmatli qog'ozlar bilan 19,56 trln so'mlik (\$1,53 mlrd) 446 967 ta bitim tuzilgan. O'rtacha kunlik savdolar hajmi 78,9 mlrd so'mni (\$6,2 mln), o'rtacha kunlik bitimlar soni esa 1 802 tani tashkil etdi.

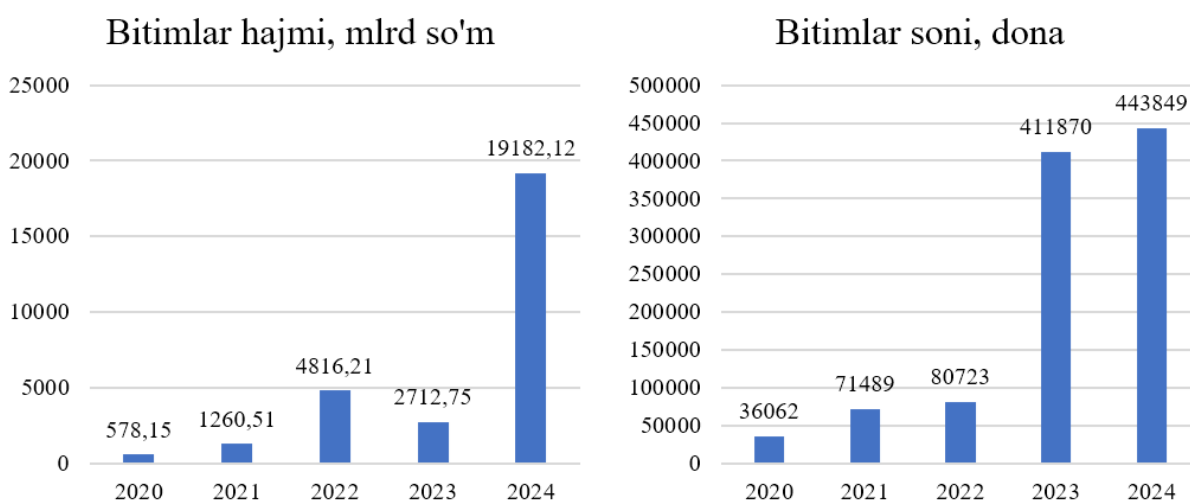
Aksiyalar bozoridagi umumiy savdo hajmi 19,18 trln so'mni (\$1,5 mlrd) tashkil etib, o'tgan yilga nisbatan 16,56 trln so'mga oshdi. Shu bilan birga, savdolarning asosiy qismi — 18,6 trln so'm — aksiyalarni birlamchi joylashtirish bo'yicha bitimlar va ikkilamchi bozorda blok-bitimlar shaklida amalga oshirilgan pulsiz hisob-kitoblar platformasi (Free of Payment Board, [FoP])ga to'g'ri keldi.

[FoP] maydonchasidagi bitimlar hajmining sezilarli darajada o'sishi emitentlarning birjadan tashqari uyushmagan bozordan uyushgan bozorga bosqichma-bosqich o'tib, faol foydalanayotganlari bilan izohlanadi. Bu esa fond bozorida ochiqlik va shaffoflik darajasini oshirishga xizmat qilmoqda. Natijada, uyushmagan bozor ulushi o'tgan yilgi 94 foizdan 58 foizgacha qisqargan, uyushgan bozor ulushi esa 2024-yilda 6 foizdan 42 foizgacha oshgan. O'tkazilgan savdolarning o'rtacha kunlik hajmi 77,4 mlrd so'mni, tuzilgan bitimlarning o'rtacha kunlik soni esa 1 790 tani tashkil etdi (1-jadval).

1-jadval. Aksiyalar bozorining asosiy ko'rsatkichlari.

Ko'rsatkichlar	Qiymat	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil
Savdolar hajmi	mln so'm	510 800	1 147 110	4 705 790	2 620 570	19 182 120
O'rtacha kunlik savdolar hajmi	mln so'm	2 003	4 588	19 052	10 567	77 347
Bitta bitimning o'rtacha hajmi	mln so'm	14,2	16,1	58,4	6,4	43,2
Bitimlar soni	dona	35 983	71 187	80 652	411 393	443 849
O'rtacha kunlik bitimlar soni	dona	141	285	327	1 659	1 790

Xususan, 2024-yilda jami tuzilgan bitimlar soni umumiy qiymati 21,95 trln so'mni (\$1,71 mlrd) tashkil etdi. Shuningdek, "Toshkent" Respublika fond birjasida 2024-yilda 248 savdo kunida jami 138 ta instrument — korporativ qimmatli qog'ozlar savdosi amalga oshirildi. 2024-yilda tuzilgan bitimlar soni va hajmi o'tgan yillar ma'lumotlariga nisbatan mos ravishda quyidagicha oshgan (1-rasm):

1-rasm. Toshkent RFB da 2024-yilda tuzilgan bitimlar soni va hajmi⁵

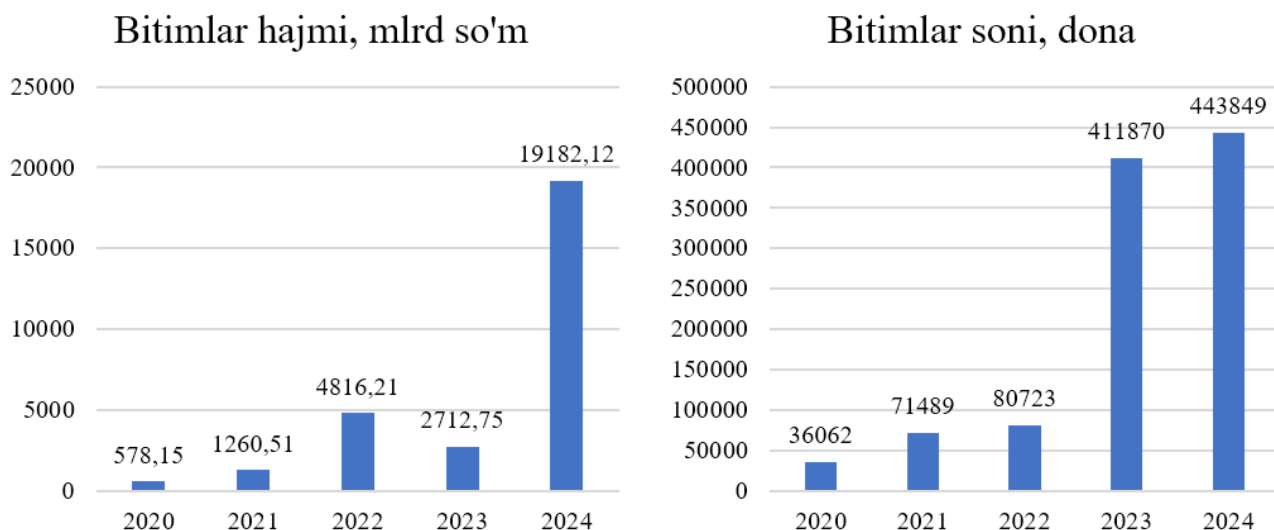
5 "Toshkent" RFB – 2024-yil bo'yicha Birjaviy tahlil.

Tuzilgan bitimlar sonining ko'payishi, asosan, qimmatli qog'ozlar bozoriga chakana investorlarning faol kirib kelishi bilan izohlanadi. Bu jarayonga birjada savdo qilish imkonini beruvchi FinTech yechimlarining faol joriy etilishi sezilarli darajada yordam berdi. 2024-yil davomida "Xalq IPO" dasturi doirasida 42,9 mlrd so'mlik (\$3,4 mln) miqdorida bitta ommaviy joylashtirish — "O'zRTXB" AJning ikkilamchi ommaviy joylashtiruvi (SPO) amalga oshirildi.

Yil yakuniga ko'ra, aksiyalar bozorining kapitallashuvi 242,42 trln so'mgacha (\$18,8 mlrd) oshib, yalpi ichki mahsulotga nisbatan 16,3 foizni tashkil etdi. Erkin muomalada bo'lgan aksiyalarning (free float) bozor kapitallashuvi esa 4,3 trln so'mni (\$330,3 mln), ya'ni YalMga nisbatan 0,3 foizni tashkil etdi. Yil oxirida Birjaning birja kotirovkalash varag'ida 89 ta emitentning aksiyalari mavjud edi.

2024-yil yakunlariga ko'ra, UCI indeksi 54,7 punktga yoki 7,7 foizga pasayib, 655,1 punkt darajasida yopildi (2-rasm).

2-rasm. Toshkent RFB da 2024-yil uchun UCI indeksi grafigi⁶

Korporativ obligatsiyalar bozorida savdolar hajmi 381 mlrd so'mni (\$29,8 mln) tashkil etib, 288,8 mlrd so'mga yoki 313,3 foizga oshdi. O'rtacha kunlik savdolar hajmi 1,5 mlrd so'mni, o'rtacha kunlik bitimlar soni esa 13 tani tashkil etdi. 2024-yil yakuniga ko'ra, birja kotirovkalash varag'iga kiritilgan obligatsiyalarning bozor qiymati 817,6 mlrd so'mni (\$63,3 mln) yoki yalpi ichki mahsulotga nisbatan 0,1 foizni tashkil etdi (2-jadval, 3-rasm).

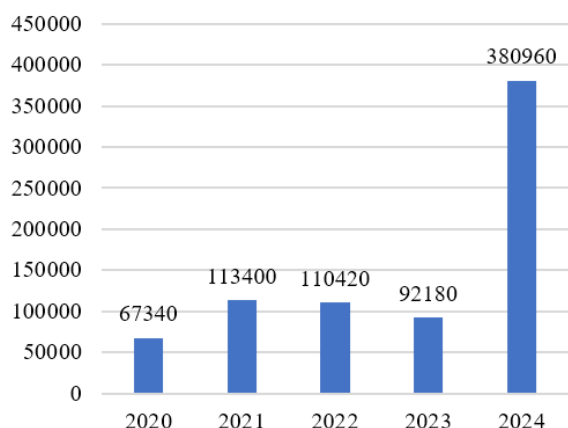
2-jadval. Obligatsiyalar bozorining asosiy ko'rsatkichlari.

Ko'rsatkichlar	Qiymat	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil
Savdolar hajmi	mln so'm	67340	113400	110420	92180	380960
O'rtacha kunlik savdolar hajmi	mln so'm	264	454	447	372	1 536
Bitta bitimning o'rtacha hajmi	mln so'm	852,4	375,5	1 555,2	193,2	122,2
Bitimlar soni	dona	79	302	71	477	3 118
O'rtacha kunlik bitimlar soni	dona	1	1	1	2	13

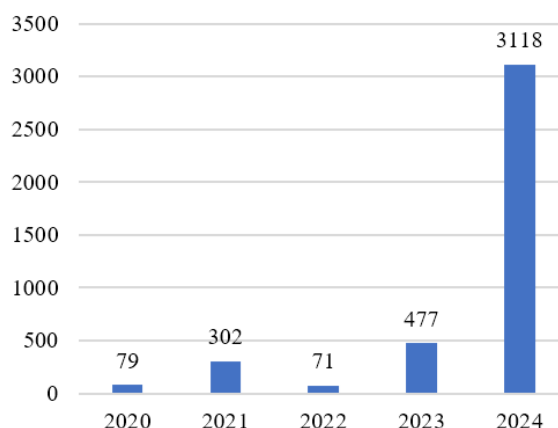
⁶ "Toshkent" RFB - 2024 yil bo'yicha Birjaviy tahlil.

Savdolar hajmi, mln so'm

Bitimlar soni, dona

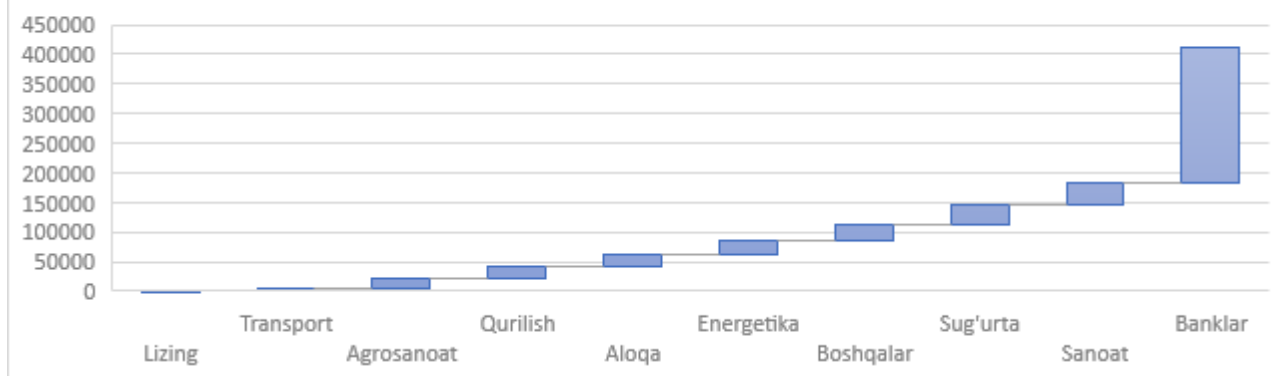
3-rasm. Toshkent RFB da 2024-yilda obligatsiyalar bo'yicha tuzilgan bitimlar soni va hajmi⁷

2024-yil yakunlariga ko'ra, Birjaning listingdan tashqari savdo maydonchasida 51 414 ta bitim tuzildi, bu o'tgan yilga nisbatan 11,1 foizga ko'pdir. Savdolarning umumiy hajmi 2,4 trln so'mni (\$187,6 mln) tashkil etib, o'tgan yilga nisbatan 10 barobarga oshgan. Umumiy hisobda 180 ta emitentning qimmatli qog'ozlari bitimlar obyekti bo'ldi.

Birjaning bozor ma'lumotlarini Bloomberg terminalida OTC UZS <GO> buyrug'i orqali, shuningdek Refinitiv tizimi orqali ko'rish imkoniyati yo'lga qo'yildi. Dunyo bo'ylab Bloomberg va Refinitiv mijozlariga bozor ma'lumotlarini real vaqt rejimida taqdim etish, birjada sotiladigan qimmatli qog'ozlar bo'yicha ma'lumotlarni global investorlar uchun ochiq qilishga xizmat qiladi. Bu esa investitsiyalash jarayonini yengillashtiradi va O'zbekiston Respublikasiga xorijiy portfel investitsiyalari oqimini tezlashtiradi.

2024-yilda "Toshkent" Respublika fond birjasida iqtisodiyotning 10 ta turli sohasiga oid aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlari bilan birja savdolari amalga oshirildi. So'nggi bir necha yildan buyon birinchiilikni bank sektori emitentlari egallab kelayotgan bo'lsa, sanoat sektori emitentlarining qimmatli qog'ozlari savdosi ikkinchi o'rinni egalladi. Bank sektori emitentlarining qimmatli qog'ozlari bilan 229 898 ta bitim tuzilib, bu birja bitimlari umumiy sonining 55,82 foizini tashkil etdi. Sanoat tarmog'iga oid 12 ta emitentning qimmatli qog'ozlari bilan 36 798 ta bitim amalga oshirilib, bu ko'rsatkich birja bitimlari umumiy sonining 8,93 foiziga teng bo'ldi (4-rasm).

Sohalar bo'yicha 2024 yilda tuzilgan bitimlar soni, dona

4-rasm. 2024-yilda Toshkent RFB da sohalar bo'yicha birja bitimlarining soni, dona⁸

Sanoat korxonalarini hozirgi kunda fond bozoriga kirish va unda muntazam qolish bilan bog'liq bir qancha muammolarga duch kelmoqda (5-rasm).

7 "Toshkent" RFB - 2024 yil bo'yicha Birjaviy tahlil.

8 "Toshkent" RFB - 2024 yil bo'yicha Birjaviy tahlil.

Muammolar

- Bozor konsentratsiyasi
- Yirik hissadorlarning "hukmdorligi"
- Likvidlikning pastligi
- Aholining moliyaviy savodxonligi
- Instrumentlarning chegaralanganligi

5-rasm. Sanoat korxonalari fond bozorida duch kelayotgan muammolar⁹

Fond bozorining konsentratsiyasi bugungi kunda mavjud muammolarning eng asosiy sabablaridan biri sifatida ko'rilmoqda. Bozor konsentratsiyasi deganda, fond bozorida amalga oshirilayotgan savdolar ulushining katta qismi bir necha instrumentlar, ayniqsa bitta asosiy aktiv atrofida to'planishi tushuniladi. Xususan, "Toshkent" Respublika fond birjasidagi asosiy savdo instrumenti aksiyalar bo'lib, bozordagi jami savdolarning deyarli 99 foizi aynan shu instrument hissasiga to'g'ri keladi.

Fikrimizcha, kapitalning ma'lum bir hududda yoki bitta instrumentda markazlashuvi erkin va raqobatbardosh bozor muhitining shakllanishiga to'siq bo'ladi. Shu sababli, hududlarda fond bozorini rivojlantirish bo'yicha hukumat darajasida chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqilishi, unda korxonalarni hududiy kesimda fond bozori ishtirokchisiga aylantirish yuzasidan aniq vazifa va muddatlar belgilanishi maqsadga muvofiqdir.

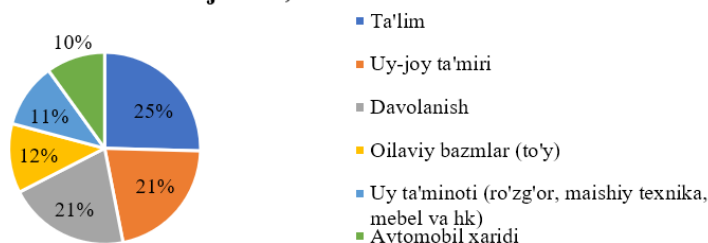
Korxonalar duch kelayotgan muammolardan yana biri yirik aksiyadorlarning fond bozorida raqobatchilar tomonidan nazorat paketini sotib olinishi ehtimoli bilan bog'liq ehtiyotkorlik pozitsiyasidir. Ya'ni, o'z vaqtida davlat mulkini xususiyashtirish jarayonida kompaniya ulushlarini qo'lga kiritgan yirik hissadorlar aksiyalarini fond bozoriga chiqarishni istamaydi yoki chiqarilgan taqdirda ham ularni sotmay, saqlab turadi. Bu holat bozor likvidligining past bo'lishiga, shuningdek, investorlar uchun instrumentlar tanlovi imkoniyatining cheklanishiga olib kelmoqda. Natijada, chakana savdolar ulushi past bo'lib qolmoqda va minoritar hamda majoritar investorlar o'rtasidagi tafovut chuqurlashmoqda.

Mazkur muammoni yumshatish maqsadida bu toifadagi korxonalarga oddiy aksiyalar o'rniga obligatsiyalar yoki imtiyozli aksiyalar chiqarish orqali fond bozorida faol ishtirok etish va kompaniya kapitalizatsiyasini oshirish tavsiya etiladi.

Fond bozorining sust rivojlanishiga sabab bo'layotgan yana bir omil — aholining moliyaviy savodxonlik darajasidir. O'zbekiston aholisi ortiqcha mablag'larini, odatda, ko'chmas mulk, avtomobil yoki xorijiy valyutadagi naqd pul shaklida saqlashni afzal ko'radi. Bu esa nafaqat fond bozoriga, balki moliyaviy bozorning boshqa segmentlariga ham yetarli kapital oqimi bo'lmasligiga, turli iqtisodiy zanjirlarning uzilishiga olib kelmoqda.

O'zbekiston aholisining moliyaviy savodxonligini aniqlash maqsadida xalqaro moliyaviy tashkilotlar tomonidan bir qator tadqiqotlar o'tkazilgan. Ulardan eng so'nggisi 2024-yilda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan o'tkazilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekiston aholisi moliyaviy savodxonlik bo'yicha MDH davlatlari orasida Belarus Respublikasidan keyingi 2-o'rinni egallagan. So'rovnoma jalb qilinganlarning 59,9 foizi moliyaviy bilimlarga ega deb baholangan. Biroq bu natijalar asosan shaharlarda va tuman markazlarida yashovchi yoshi katta qatlamga tegishli bo'lib, ularni butun aholiga umumlashtirish induksiya tamoyiliga ziddir. Chunki mamlakat aholisining qariyb uchdan bir qismini 0–18 yoshli yoshlar, 10 foizdan ortig'ini esa 60 yoshdan oshgan keksalar tashkil etadi. Bu esa umumiy moliyaviy savodxonlik darajasini kutilganidan past bo'lishi mumkinligini anglatadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan 2024-yilda o'tkazilgan so'rovnoma asosida, aholining ortiqcha mablag'lari asosan ta'lim, uy-joy ta'miri va davolanish xarajatlariga yo'naltirilayotgani aniqlangan (6-rasm).

Aholi xarajatlari, O'zbekiston**6-rasm. Aholi xarajatlari tahlili, O'zbekiston**

⁹ Ilmiy adabiyotlar tahlili asosida muallif tomonidan tayyorlandi

Yuqorida keltirilgan 6-rasm ma'lumotlaridan kelib chiqib xulosa qiladigan bo'lsak, aholining iste'mol darajasi asosan ularning kundalik turmush xarajatlari va yaqin kelajakda amalga oshiriladigan xaridlar bilan cheklanmoqda. Bu holat ortiqcha mablag'larning sarmoya sifatida moliyaviy bozorlarga yo'naltirilish imkoniyatini sezilarli darajada kamaytiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Aksiyalarning markaziy moliyaviy instrument maqomini egallashi bozorda investitsion tanlov imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydi. Bu holat qo'lida sarmoya kiritish uchun mablag'i mavjud bo'lgan investorlarning fond bozori imkoniyatlariga e'tiborini kamaytiradi. Natijada esa yuqorida tilga olingan muammolar bir-biriga bog'liq zanjirda takrorlanib, fond bozori barqaror rivojlanmaydi. Shu munosabat bilan mavjud muammolarga yechim bo'lishi mumkin bo'lgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish zarur.

O'zbekistonda fond bozorining yuqori darajadagi konsentratsiyasi raqobat muhitining yetishmasligi va moliyaviy instrumentlar xilma-xilligining pastligi bilan izohlanadi. Ushbu muammoni hal qilish uchun bozorni hududiy nuqtayi nazardan kengaytirish, ya'ni boshqa viloyatlarda fond birjalari tashkil etish orqali raqobatni kuchaytirish va investorlar uchun alternativ savdo maydonchalarini yaratish zarur. Bu jarayonda soliq imtiyozlari, soddalashtirilgan tartibga solish, texnik ko'mak va infratuzilma imkoniyatlari muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, korporativ obligatsiyalarni keng joriy etish, ayniqsa bank kreditlariga qaram bo'lgan sanoat korxonalarini uchun sarmoya jalb qilishning muqobil vositasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, aksiyadorlik jamiyatlari maqomida bo'lmagan yoki "Aksiyadorlar bilan ishlash" bo'limi faoliyat yuritmaydigan kompaniyalarda malakali kadrlar tanqisligi mavjud. Shu sababli, LBMA va "Toshkent" RFB tomonidan barcha hududlarda korxonalar rahbarlari va moliyaviy mutaxassislar uchun qisqa muddatli kurslar tashkil etilishi taklif etiladi.

Fond bozorida yirik aksiyadorlar tomonidan raqobatchilarga qarshi hukmronlik qilinishi bozorda sarmoya oqimini cheklab qo'yimoqda. Bunday holatni bartaraf etish uchun institutsional investorlarni jalb qilish zarur. Pensiya fondlari, investitsiya kompaniyalari va tijorat banklarining fond bozorida faol ishtirok etishini rag'batlantirish orqali investorlar bazasini kengaytirish va bozorda barqaror kapital aylanishini ta'minlash mumkin. Shu bilan birga, katta miqdordagi instrumentlar ustidan hukmronlik qilinayotgan sharoitda minoritar investorlarning ishtirokini rag'batlantirish uchun ularning manfaatlarini himoya qilish mexanizmlari mustahkamlanishi lozim.

Qimmatli qog'ozlar bozorida savdolar hajmi va tranzaksiya faolligining pastligi likvidlikning yetarli emasligidan dalolat beradi. Bu muammoni hal qilish uchun savdolarida ishtirok etayotgan marketmeykerlar sonini oshirish va ular uchun tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish orqali likvidlikni ta'minlash zarur. Bundan tashqari, savdo infratuzilmasini modernizatsiya qilish, ya'ni buyurtmalarni avtomatlashtirish, hisob-kitob vaqtlarini qisqartirish va foydalanuvchilarga qulay interfeys yaratish orqali investorlar uchun sharoitlar yaxshilanadi. Shuningdek, investitsiyalash va aktivlikni oshirish uchun fond bozori afzalliklari haqida ommaviy tushuntirish ishlari — media, ijtimoiy tarmoqlar, seminarlar orqali — kuchaytirilishi lozim.

Fond bozorining rivojlanmasligida aholining moliyaviy bilim darajasi hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Buni yaxshilash uchun moliyaviy savodxonlikni ta'lim tizimiga integratsiyalash zarur. Boshlang'ich va o'rta ta'lim bosqichlarida shaxsiy byudjet, sarmoya, risk va dividend tushunchalari o'rgatilishi kerak. Shu bilan birga, media, ijtimoiy tarmoqlar, seminar va treninglar orqali aholining barcha qatlamlariga yo'naltirilgan moliyaviy bilimlar berilishi lozim. Bundan tashqari, tijorat banklari, investitsiya firmalari bilan birgalikda aholi uchun onlayn va oflayn moliyaviy ta'lim dasturlarini yo'lga qo'yish ham muhim hisoblanadi.

Investitsion tanlov imkoniyatlari cheklanganligi fond bozori raqobatbardoshligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Buni bartaraf etish uchun moliyaviy mahsulotlarni diversifikatsiya qilish zarur. Birja fondlari (ETF), opsiyonlar, fyuchers shartnomalari kabi murakkab moliyaviy mahsulotlarni joriy etish orqali investorlar ehtiyojlarini to'liq qondirish mumkin. Shu bilan birga, investorlarni yangi mahsulotlar bilan tanishtirish va ulardan foydalanish bo'yicha metodik ko'rsatmalar, treninglar va resurslar taqdim etilishi lozim.

Fond bozorining barqaror va raqobatbardosh rivojlanishini ta'minlash uchun yuqorida bayon etilgan har bir strategik chora-tadbir kompleks yondashuv asosida amalga oshirilishi muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 18 apreldagi PF-5016-son "O'zbekiston Respublikasi Xususiy lashtirilgan korxonalariga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-yanvardagi PF-5630-son "Davlat aktivlarini boshqarish, monopoliyaga qarshi kurashishni tartibga solish tizimini va kapital bozorini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 24-yanvardagi PQ-4127-son "O'zbekiston Respublikasi kapital bozorini rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-apreldagi PQ-5073-son "Kapital bozorini tartibga solish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori

5. Ludger Hentschel. "Investments: An Introduction". 2008
6. James D. Cox, Robert W. Hillman, Donald C. Langevoort, Ann M. Lipton. "Securities Regulation: Cases and Materials". The Business Lawyer, 2021. Tenth Edition
7. Brealey, R., Myers, S., & Allen, F. (2017). Principles of Corporate Finance. McGraw-Hill Education.
8. Ross, S., Westerfield, R., & Jordan, B. (2016). Fundamentals of Corporate Finance. McGraw-Hill Education.
9. Damodaran, A. (2012). Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset. Wiley.
10. Brigham, E., & Ehrhardt, M. (2016). Financial Management: Theory & Practice. Cengage Learning.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
